

**EVOLUȚIA CONCEPȚIEI DESPRE NULITATEA ACTULUI
JURIDIC CIVIL**

**EVOLUTION OF THE CONCEPT OF CIVIL ACT'S LEGAL
NULLITY**

SERGIU BOCA¹

Rezumat: Cunoașterea și înțelegerea adecvată a instituției nulității actului juridic civil în stadiul actual al legislației, doctrinei și practicii judiciare presupune, în mod necesar, efectuarea unei incursiuni în evoluția concepțiilor și reprezentărilor doctrinare, care, la diferite perioade istorice, încercau să explice esența și natura juridică a nulității. În perimetrul acestui studiu, vom încerca să facem o prezentare sumativă a fizionomiei nulității în contextul diferitelor teorii elaborate pe parcursul îndelungatei evoluții doctrinare a acestei importante instituții de drept civil.

Cuvinte-cheie: nulitate, act juridic civil, sancțiune, inexistență

Abstract: Adequate cognition and understanding of the institution of civil juridical act nullity in the present state of the legislation, doctrine and judiciary practices obligatory requires the performance of an insight into the evolution of doctrinal concepts and representations which at different historical stages attempted to explain the essence and the juridical nature of nullity. In the framework of this study we will try to make a summative presentation of the nullity physiognomy in the context of various theories formulated throughout the consequent doctrinal evolution of this important institution of civil law.

Key-words: nullity, civil juridical act, sanction, non-existence

1. Introducere

În decursul timpului, concepția despre nulitatea actului juridic civil a parcurs o îndelungată evoluție doctrinară. De altfel, teoria nulității a fost întotdeauna destul de complicată.

¹ Lector dr., Facultatea de Drept și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova.

Concepția despre nulitate în dreptul roman. Nu putem realiza un studiu asupra evoluției concepțiilor despre nulitate fără a face o incursiune în rădăcinile acestei instituții, așa cum s-au conturat ele în dreptul roman, pentru a putea înțelege și premisele dezvoltării ulterioare a nulității.

Dreptul roman servește ca punct de plecare al oricărui studiu istoric și aceasta pentru că originea multor instituții juridice se află aici. Văzând transformările acestor instituții cu traversarea secolelor, putem să înțelegem mai bine trăsăturile lor de astăzi și le putem configura evoluția în viitor. Pentru teoria nulității, dreptul roman este piatra de temelie, deși elementele sale nu s-au constituit într-un corp distinct de reguli.²

La fel ca și alte instituții ale dreptului civil contemporan, nulitatea își are originea în regulile și instituțiile dreptului roman. Spre deosebire, însă, de complexitatea problematicii pe care nulitatea o ridică astăzi și spre deosebire de soluțiile, extrem de diverse și nuanțate, pe care le prevede legislația, le preconizează doctrina ori la care practica judiciară, exercitându-și rolul ei creator, s-a oprit, în lipsa unor prevederi legale exprese, fizionomia nulității din vechiul drept roman era simplă și rigidă.

În dreptul roman primitiv, caracterizat de un profund formalism manifestat la nivelul tuturor instituțiilor, un act nul era considerat că nu există, ca și cum nu ar fi fost făcut niciodată – *nullum est negotium, nihil actum est*, eficacitatea actului fiind intrinsec legată de respectarea întocmai a formelor prescrise acestuia. Cu alte cuvinte, încălcarea legii sau nerespectarea vreunei condiții obligatorii pentru formarea actului determina nulitatea, care se producea *de plin drept*, fără a fi necesară pronunțarea acesteia în justiție, actul fiind considerat nul *ab initio*³.

Dreptul roman primitiv aprecia indisolubil eficacitatea contractului prin prisma respectării unor forme prescrise. Practic, dacă formalitățile nu erau respectate, din punct de vedere juridic contractul nu lua ființă și nu putea produce vreun efect, *per a contrario*, atunci când formele prescrise erau executate întocmai, actul era considerat inatacabil⁴.

De asemenea, în dreptul roman nu se făcea distincție între nulitate și inexistență, iar în cadrul nulității nu se făcea deosebire între ceea ce numim

² G. Florescu, *Nulitatea actului juridic civil*, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 55.

³ Vl. Hanga, *Drept privat roman. Tratat*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 34.

⁴ G. Răducan, *Nulitatea actului juridic civil*, Ed. Hamangiu, București, 2009, p. 5.

astăzi nulitate absolută și nulitate relativă, căci, de fapt, în dreptul roman conceptul de nulitate se rezuma în esență la ceea ce în dreptul modern constituie nulitatea absolută⁵.

Formalismul avea o structură extrem de rigidă, redusă uneori la înșiruirea câtorva cuvinte, complicate, deseori, cu un întreg cortegiu instrumental, îngreunată alteori, prin rituri ceremoniale, terminată prin pronunțarea formulei: *iti lingua nuncupassis ita jus esto*.

Atât timp cât actul juridic nu putea lua naștere decât prin înșiruirea de cuvinte, gesturi simbolice și palpabile, nu putem vorbi de noțiunea de nulitate, deoarece sancțiunea civilă este încă departe de a fi separată de cea penală și aceasta va dura atât timp cât interpretarea va rămâne la puterea pontifilor. Faptul că efectele raportului juridic rezultă din pronunțarea formulei mai sus enunțate, precum și din prezența martorilor conduce la concluzia că nulitatea nu putea să apară decât odată cu conceperea materială a actului juridic, adică cu apariția actului scris.⁶

În dreptul roman clasic, formalismul antic a devenit o piedică insurmontabilă în dezvoltarea relațiilor comerciale și un obstacol în dezvoltarea pieței economice, care a devenit din ce în ce mai complicată pe măsura lărgirii imperiului roman.

Treptat, a fost abandonat caracterul profund formalist al vechiului drept, prin promovarea principiului echității. Apare interesul pentru consimțământ, pentru manifestarea de voință a părților, cu importante consecințe și în privința teoriei nulităților. Astfel, pentru prima dată, actul juridic solemn este declarat nul dacă lipsește acordul de voință, în pofida faptului că se încheiase cu respectarea regulilor prevăzute de *jus civile*.

Spre sfârșitul Republicii, pe aspectul creșterii demografice și a dezvoltării vieții economice, care presupunea simplificarea modului de încheiere a actelor juridice, la care să aibă acces și străinii, ordinea juridică romană instituie un nou organ, *pretorul*, care avea ca principală activitate organizarea judecării proceselor private.

Deși pretorii, din punct de vedere formal, nu puteau crea drept (*pretor jus facere non potest*), în realitate, aceștia au influențat crearea unor

⁵ I. Reghini, *Nulitatea actului juridic. Teză de doctorat*. Cluj-Napoca Universitatea „Babeș-Bolyai”, 1983, p. 20.

⁶ M. Rudăreanu, *Nulitatea actului juridic civil*, Ed. Fundației ”România de Mâine”, București, 2004, p. 13.

instituții juridice noi, precum și evoluția dreptului civil în general, tocmai prin utilizarea unor mijloace procedurale adaptate situațiilor cu care se confruntau (astfel luând naștere *dreptul pretorian*). Practic, se poate afirma că orientarea spre ceea ce avea să devină în dreptul modern instituția nulității relative se naște prin inovațiile dreptului pretorian⁷.

Pretorul, pentru a înconjura prescripțiile legii și a lipsi de efect un act care după dreptul civil era valabil, și a face astfel să triumfe echitatea asupra rigidității textului, a acordat așa-numita *restitutio in integrum*, în anumite cazuri, împotriva actelor care pricinuiau o pagubă nedreaptă autorului lor; astfel erau actele făcute sub imperiul violenței sau de către un minor de 25 de ani. În virtutea acestei *restitutio in integrum*, actul nu mai putea produce efecte și situația revenea la starea în care era înainte de crearea actului. Pretorul nu putea, bineînțeles, să pronunțe direct nulitatea, fiindcă actul era valabil după legea civilă, însă restituirea *in integrum* echivala cu anularea, căci actul era rescindat și acela, în favoarea căruia era pronunțată, obținea restituirea a ceea ce dăduse.

Astfel apare, alături de nulitatea civilă, o nulitate pretoriană. Nulitatea pretoriană diferă de cea civilă prin faptul că ea nu avea loc de plin drept și nu putea fi pronunțată decât de magistrat, în urma unei acțiuni în justiție; până la acordarea restituirii *in integrum*, actul este valabil și produce efecte valabile, așa încât în definitiv actul este anulabil fără a fi nul: el este valabil până la restituire, însă este amenințat de o posibilă anulare.⁸

Diferența dintre cele două nulități în dreptul roman se află în două puncte:

a) nulitatea civilă își avea originea în lege, pe când nulitatea pretoriană era în afară de lege și chiar în contra legii, fiind creația pretorului;

b) nulitatea civilă opera de plin drept și nu era nevoie să fie pronunțată de justiție, pe când nulitatea pretoriană era acordată de pretor și trebuia pronunțată în urma unei acțiuni în justiție⁹.

În această dualitate istorică a nulităților se află originea teoriei moderne a diferitelor grade de nulitate. Multă vreme însă doctrina n-a reușit

⁷ G. Răducan, *op.cit.*, p. 7.

⁸ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român. Vol. I*, Editura ALL, București, 1998, p. 114.

⁹ I. Muntean, *Nulitatea actului juridic civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 69.

să formuleze o teorie generală; constituirea unei teorii de ansamblu a fost opera doctrinei moderne.

Dreptul roman clasic a rămas tributar spiritului autoritar și sancțiunii tradiționale: nulitatea absolută, fie că este vorba de absența formei impuse de lege, de absența consimțământului, de cauza imorală sau de incapacitatea părților. Contractul și obligația erau nule dacă nu exista consimțământul sau dacă consimțământul era dat prin eroare. Sancțiunea în aceste cazuri era nulitatea absolută.

După opinia lui Ulpian, din punct de vedere al sancțiunii, dreptul roman a cunoscut trei categorii de legi: *leges perfectae*, sancționate cu nulitatea, *leges minus quam perfectae*, sancționate cu o pedeapsă pecuniară, și *leges imperfectae*, pentru care nu era prevăzută o sancțiune.

Prin urmare, doar în materia legilor perfecte nulitatea era fixată de instituțiile juridice și era general acceptată, aceste legi având un caracter prohibitiv.

În dreptul roman clasic nulitatea era imprescriptibilă – *quod ab initio vitiosus est non potest tractu temporis convallescere* – și nu putea fi confirmată de lege, judecător sau pretor, ci doar de părți, conform principiului *obligationes quae non propriis viribus consistunt, neque officio iudicis, neque praetoris imperio, neque legis potestate confirmantur*.¹⁰

În consecință, dacă în vechiul drept roman nulitatea actului coincidea, se suprapunea totalmente cu inexistența sa - *nullum est negotium, nihil actum est* -, ceea ce echivala cu faptul că nulitatea se producea de plin drept, fără a fi necesară intervenția justiției, în epoca dreptului pretorian nulitatea nu se mai produce de drept, ci este necesară pronunțarea sa de către magistrat, ca rezultat al unei acțiuni în justiție. Mai mult, până la admiterea acțiunii și acordarea *restitutio in integrum*, actul juridic era considerat valabil și își producea efectele specifice¹¹.

2. Concepția clasică despre nulitate

Inițial, concepția clasică asupra nulității, care se afla încă sub influența dreptului roman, era sintetizată în regula *quod nullum est, nullum*

¹⁰ M. Rudăreanu, *op.cit.*, p. 14.

¹¹ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *op.cit.*, p. 114.

producit efectum, potrivit căreia nulitatea era considerată, în principiu, totală și iremediabilă.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor asistăm la afirmarea teoriei „actului-organism”¹², de origine germană, în care nulitatea este comparată cu boala organismului uman.

Concepția organicistă asupra nulității asimilează ideal operațiunea juridică cu un organism animal viu, iar sancțiunea cu o boală a acestuia și, prin urmare, actul juridic nevalabil este asemeni unui organism care poate să se nască mort, sau bolnav fiind se poate vindeca sau poate pieri. Acest organism este compus din organe esențiale, așa cum sunt condițiile de existență pentru un act juridic și din organe neesențiale, așa cum sunt condițiile de validitate. Conform acestei concepții, nulitatea constituie o stare organică a actului juridic¹³.

Dacă actul juridic este analizat ca un *actorganism*, nulitatea este o calitate juridică a actului. Nulitatea este îndreptată nu împotriva efectelor actului juridic, ci împotriva actului juridic ca atare. Actul nul se prezintă ca un organism imperfect, astfel că nulitatea, având menirea de a duce la înlăturarea lui, face imposibilă menținerea uneia sau alteia dintre clauzele actului¹⁴.

Teoria clasică a nulității este fundamentată în întregime pe compararea actului juridic cu un organism susceptibil de a se naște, a se îmbolnăvi, de a muri sau de a se însănătoși. În absența unei condiții de validitate sau în prezența unui viciu de consimțământ, actul va fi bolnav sau infirm, „suspendat” între viață și moarte, cu alte cuvinte, anulabil.

În această concepție, gravitatea viciului de care actul este atins, determină starea sa. Nulitatea apare astfel ca o stare intrinsecă a actului. Dacă viciul de care este atins actul este grav, nulitatea absolută va putea fi invocată de orice persoană interesată, iar actul nu va fi susceptibil de confirmare. Într-o simetrie perfectă, dacă viciul este mai puțin grav, nulitatea

¹² Tr. Ionașcu, E. Barasch, *La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain*, Ed. Academiei, București, Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, Paris, 1978, p. 17.

¹³ I. Reghini, *op.cit.*, p. 24.

¹⁴ I. Muntean, *op.cit.*, p. 70.

sa va fi relativă și nu va putea fi invocată decât de persoana protejată, iar actul va fi susceptibil de confirmare.¹⁵

Comparându-se actul juridic cu un organism uman, adepții acestei teorii susțin că actul juridic valid este corespondentul unui organism perfect sănătos, în timp ce actul juridic lovit de nulitate relativă este echivalentul unui organism atins de o boală curabilă, actul juridic lovit de nulitate absolută este echivalentul unui organism atins de o boală incurabilă, care atrage moartea, în timp ce actul inexistent este precum un organism ce nu a putut să prindă viață¹⁶.

Metafora *actului-organism* este revelatoare pentru concepția clasică a nulității, conform căreia aceasta se impune prin forța lucrurilor, reprezintă o consecință logică și evidentă a viciului actului, iar rolul judecătorului se limitează la constatarea nulității preexistente.

Conform acestei concepții, nulitatea constituie o stare organică a actului juridic. Dacă actul juridic este analizat ca un *act-organism*, nulitatea este o *calitate juridică a actului*.

Consecința care se deduce din concepția organicistă este următoarea: nulitatea lovește actul juridic în întregul său, deci acesta nu este susceptibil de a produce vreun efect juridic. Cu alte cuvinte, în această concepție, nulitatea actului juridic este întotdeauna *totală și iremediabilă*. Regula exprimată în adagiul *quod nullum est, nullum producit efectum* se aplică până în ultima consecință, adică cu intensitate maximă¹⁷.

Esențial pentru nulitatea actului juridic – sub aspectul concepției sau sub aspectul efectelor – este sancționarea cu intensitate maximă, ca o extindere sau ca o performanță a efectului distructiv al nulității.

3. Teoria inexistenței actului juridic.

Concepția clasică a nulității ca stare a actului s-a dezvoltat cu introducerea noțiunii de inexistență. Teoria inexistenței actului juridic a apărut în completarea teoriei clasice a nulității actului juridic, iar ulterior a fost preluată de o parte a doctrinei moderne.

¹⁵ G. Florescu, *op.cit.*, p. 59-60.

¹⁶ G. Boroi, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, Editura ALL Beck, București, 2002, p. 223.

¹⁷ A. Pop, Gh. Beleiu, *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*, Universitatea din București, 1980, p. 352.

Punctul de pornire a acestei teorii se situează în secolul al XIX-lea, când profesorul Zachariae de la Facultatea de Drept din Heidelberg a schițat, pentru prima dată, teoria inexistenței în materia căsătoriei pentru a explica de ce unele vicii, deși nu constituie cauze de nulitate legală a căsătoriei, o împiedică totuși să producă efecte juridice. Acest concept a fost creat pentru a răspunde unor nevoi practice, deoarece în dreptul francez nulitatea căsătoriei nu putea fi cerută decât în cazurile în care legea o prevedea în mod expres. Pentru a ocoli regula *en matière de mariage, pas de nullité sans texte* doctrina a urmat teoria inexistenței, potrivit căreia căsătoria, în aceste cazuri, nu este nulă, ci inexistentă și ca urmare, pentru a fi lipsită de efecte juridice nu mai este nevoie de un text expres în acest sens.¹⁸

Potrivit acestei teorii, actul juridic căruia îi lipsește un element esențial pentru a lua ființă – cum ar fi consimțământul, obiectul, cauza – este mai mult decât nul, este inexistent.

Cele trei cazuri pentru soluționarea cărora s-a născut această teorie sunt: lipsa consimțământului, identitatea de sex și necelebrarea căsătoriei de către funcționarul de stat competent.

De la instituția căsătoriei, teoria inexistenței a fost extinsă de doctrinarii francezi și la alte acte juridice, afirmându-se că un act ar fi inexistent dacă i-ar lipsi un element indispensabil formării sale – lipsa totală a voinței juridice, lipsa formei *ad validitatem*, inexistența lucrului sau prețului în cazul unei vânzări etc. – încât este imposibil pentru o judecată logică și rațională să conceapă actul ca existând fără acel element. Nu există decât o aparență materială de act, dar actul nu poate avea nici o existență juridică, fie chiar numai aparentă sau provizorie¹⁹. Altfel spus, în timp ce nulitatea trebuia pronunțată de o instanță, constatându-se încălcarea unor norme, pronunțarea inexistenței în justiție era inutilă, aceasta fiind considerată distincția principală dintre nulitate și inexistență de către adepții acestei teorii.

Susținătorii teoriei inexistenței în dreptul modern francez au distins trei grade de ineficacitate a actului juridic:

a) actul este nul când este afectat de nulitate absolută sau de plin drept, când violează o dispoziție a legii sancționată cu nulitatea;

¹⁸ G. Florescu, *op.cit.*, p. 39.

¹⁹ I. Muntean, *op.cit.*, p. 82.

b) actul este anulabil sau nul de o nulitate relativă când ineficacitatea provine dintr-o manifestare imperfectă de voință, adică din cauza unui viciu de consimțământ sau o incapacitate;

c) actul este inexistent, când este lipsit de un element esențial, indispensabil pentru formarea sa.

Astfel, aceștia au apreciat ca insuficientă împărțirea nulităților în absolute și relative, întrucât aceasta nu ar acoperi toate situațiile practice.

În doctrină s-a arătat²⁰ că trăsăturile caracteristice ale inexistenței sunt următoarele:

a) actul inexistent nu poate produce nici un efect juridic, întrucât acesta are doar o existență materială;

b) actul inexistent nu poate fi asanat oricât timp ar fi trecut de la încheierea sa; el nu poate fi confirmat, refăcut sau remediat;

c) oricine are interes poate invoca inexistența actului, întrucât acesta nu este opozabil nimănui, nefiind necesară intervenția justiției pentru constatarea inexistenței.

Adepții acestei teorii susțineau că inexistența, ca și nulitatea, este o sancțiune de drept civil. De asemenea, rezultă că ambele sancțiuni (inexistența și nulitatea) sunt cauze de invaliditate a actului juridic. Asemănările dintre cele două instituții se opresc însă aici.

Astfel, s-a reținut²¹ că între nulitate și inexistență există următoarele deosebiri:

- nulitatea presupune un act juridic imperfect încheiat care determină invaliditatea sa, inexistența presupune un act care nu există ca realitate juridică și are doar o existență „fizică”, materială;

- actul lovit de nulitate va produce efectele specifice până la declararea sa ca atare, actul inexistent este lipsit de orice efecte juridice chiar de la încheierea sa;

- actul juridic nul este susceptibil uneori de refacere sau remediere, în timp ce actul inexistent nu poate fi supus unor asemenea operațiuni;

- efectele nulității constau în desființarea actului declarat nul de organul jurisdicțional, efectele inexistenței actului operează de drept, fără a

²⁰ D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil român. Vol. I.*, Atelierele Grafice Socec, București, 1926, p. 80.

²¹ O. Ungureanu, *Nulitățile procedurale civile*, Ed. ALL Beck, București, 1998, p. 29.

fi necesară nici o procedură; organul jurisdicțional în fața căruia se invocă acte inexistente va face abstracție de ele, ca și cum nu s-ar fi încheiat.

În fond, se susține că în cazul actelor calificate ca inexistente, nu este vorba despre nulitate, fiindcă nu poate fi anulat un act care nu există. Actul nul este acela care reunește toate elementele existenței sale, dar încălcând anumite prevederi ale legilor, el este anulat de către instanță. Spre deosebire, actul inexistent, fiindcă nu întrunește elementele de fapt pe care le presupune natura sau obiectul său, nu poate avea eficiență și nu presupune, deci, declararea judecătorească a inexistenței (și ineficienței) sale. Doar în situația în care cineva ar încerca să se prevaleze de un act inexistent în fața justiției, judecătorul este chemat să constate din oficiu inexistența acestuia.²²

Opiniile formulate în doctrină referitor la teoria actelor inexistente nu au fost unitare, noțiunea de inexistență având atât adepți, cât și opozanți.

În sistemul dreptului românesc această teorie a fost inițial susținută, adepții ei afirmând că nulitatea este o sancțiune care intervine pentru încălcarea voinței legiuitorului, iar inexistența formează mai mult o stare naturală decât una de drept, rezultând din nesocotirea legilor naturale. Mai târziu, această teorie a fost criticată²³, adversarii ei susținând că este o teorie falsă, întrucât implică reglementare pe planul dreptului a neantului și inutilă, din moment ce operează pentru aceleași cauze și are același regim juridic ca și nulitatea absolută.

Adversarii teoriei inexistenței actului juridic pornesc de la teza că un act juridic există atât timp cât nu este desființat de o instanță judecătorească și că, în realitate, ar fi vorba despre o complicare inutilă a materiei nulităților. Un act juridic, încheiat în disprețul condițiilor prevăzute de lege pentru validitatea sa, există, fiind producător de efecte juridice chiar dacă este lovit de nulitate absolută și este lipsit de orice valoare juridică. El face credința ca un titlu aparent valabil, în temeiul principiului că unui titlu juridic i se datorează încredere. Aparența de existență valabilă pe care o creează trebuie să fie distrusă de către instanța judecătorească, singura în măsură să îl declare ineficient și să desființeze eventualele lui efecte²⁴.

²² E. Poenaru, *Drept civil. Teoria generală. Persoanele*, Ed. ALL Beck, București, 2002, p. 208.

²³ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *op.cit.*, p. 121.

²⁴ I. Muntean, *op.cit.*, p. 88.

Astfel, s-a susținut²⁵ că înainte de toate trebuie observat că însăși denumirea de act inexistent reprezintă o contradicție logică. Într-adevăr, pentru a se putea vorbi de un act, acesta trebuie să aibă o minimă existență, susceptibilă de a vătăma un drept, cel puțin prin aparența creată; în acest caz însă nu poate fi vorba de un act „inexistent”. Iar dacă nu există nici măcar o aparență de act, nimeni nu poate fi vătămat și dreptul nu are a se preocupa de o atare situație.

Într-o altă opinie²⁶, s-a argumentat că teoria inexistenței este falsă din punct de vedere teoretic, întrucât la originea sa a urmărit înlăturarea inconvenientelor rezultate dintr-o regulă care, în realitate, nu există, iar, în al doilea rând, datorită împrejurării că nu se poate vorbi de inexistența actului juridic cât timp acesta creează o aparență în circuitul civil, având o existență exterioară și, mai mult, bucurându-se de o prezumție de validitate (desigur, până la anularea sa).

S-a mai arătat²⁷, de asemenea, că această teorie este inutilă, pentru că, în ipoteza inexistenței, trebuie ca instanța să verifice cauza ineficacității actului, or, regimul juridic al inexistenței este tocmai regimul juridic al nulității absolute, nefiind cazul a suprapune două instituții. Potrivit aceluiași autor, lipsa unui element esențial al actului juridic (consimțământ, obiect, cauză, forma *ad validitatem* etc.) este sancționată în sistemul dreptului românesc cu nulitatea absolută, fiind inutilă și utilizarea paralelă a conceptului de inexistență.

De altfel, nici în dreptul românesc și nici în cel moldovenesc, nu avem nici un suport legal pentru aplicarea teoriei actelor inexistente, atât Codul civil român²⁸, cât și Codul civil al Republicii Moldova²⁹, regăsindu-se

²⁵ D. Cosma, *Teoria generală a actului juridic civil*, Ed. Științifică, București, 1969, p. 301.

²⁶ G. Boroi, *op.cit.*, p. 228.

²⁷ G. Răducan, *op.cit.*, p. 14.

²⁸ Codul civil al României nr. 287 din 17.07.2009, publicat în Monitorul Oficial nr. 505 din 15.07.2011.

²⁹ Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107-XV din 06.06.2002, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86 din 22.06.2002.

în concepția bipartită, distingând exclusiv între nulitate absolută și nulitate relativă³⁰.

În consecință, doctrina³¹ a statuat că teoria actelor juridice inexistente nu poate fi primită pentru următoarele motive:

- ea este falsă, întrucât implică posibilitatea reglementării de către drept a neantului;
- ea este inutilă, întrucât regimul juridic al inexistenței este tocmai regimul juridic al nulității absolute; prin urmare, rezultatele de atins prin această teorie se realizează în cadrul categoriei nulității absolute;
- ea, derivând din concepția despre nulitatea – „organism”, „stare organică”, este contrară însăși concepției dreptului civil asupra nulității actului juridic. Într-adevăr, ea admite că un act juridic este inexistent atunci când îi lipsește un element constitutiv, conceput ca un organ esențial pentru viața sa, înseamnă în realitate a împărtăși concepția care socotește că actul juridic este un organism, iar nulitatea – un fenomen morbid al acestui organism.

În concluzie, atât doctrina, cât și jurisprudența sunt aproape unanime în a considera că aceleași cauze, care, în opinia adepților teoriei actelor inexistente, atrăgeau inexistența, în prezent sunt cauze de nulitate absolută.

În general, teoriei clasice a nulității i s-au adus următoarele critici³²:

- a) se fundamentează pe două concepte juridice fără valoare obiectivă:
 - cea de act-organism, ceea ce aduce în ordinea juridică noțiuni ca cele de viață, moarte, boală, însănătoșire;
 - distincția dintre condițiile de existență și cele de validitate ale actului, distincție care nu se întemeiază pe o separare tranșantă a noțiunilor, fiind artificială;
- b) teoria clasică nu se întemeiază nici pe texte de lege, nici pe precedente istorice. Fără îndoială, teoria nulității are origine istorică, dar autorii vechiului drept au împărțit cazurile de nulitate în două subdiviziuni, care le înglobau pe toate;

³⁰ Astfel, Codul civil român consacră nulitatea absolută în art. 1247, iar cea relativă – în art. 1248; Codul civil al Republicii Moldova reglementează nulitatea absolută în art. 217, iar cea relativă – în art. 218.

³¹ A. Pop, Gh. Beleiu, *op.cit.*, p. 360.

³² G. Florescu, *op.cit.*, p. 61.

c) i s-a mai reproșat acestei teorii că nu răspunde nevoilor practicii și nu ține cont de dreptul pozitiv.

4. Concepția modernă despre nulitate. Teoria nulității privită ca sancțiune

După abandonarea concepției clasice a nulității – stare a actului, după criticile severe al căror obiect l-a constituit, la începutul sec. al XX-lea s-a conturat o nouă teorie asupra nulităților, și anume teoria modernă sau teoria sancțiunii. Astfel, nulitatea este prezentată ca o sancțiune juridică, rezultatul voinței legiuitorului, și nu prin natura lucrurilor, ca în teoria clasică, fiind destinată să asigure respectul legilor.

Metaforica teorie clasice a nulității a fost înlocuită în epoca modernă cu un sistem ce respectă interesul general și necesitățile practice.

De la începutul criticii teoriei clasice, autorii admit ideea că nulitatea nu este o stare a actului. Astfel, consecințele deduse de adepții concepției actului-organism nu sunt, uneori, nici logice, nici exact reflectate în dreptul pozitiv, fiind totuși paradoxal a face din inexistență, înțelesă ca o stare naturală a actului, fundamentul soluțiilor în dreptul pozitiv³³.

Un aport esențial în fundamentarea teoriei nulității-sancțiune l-a avut R. Japiot³⁴, care consideră că nulitatea este o sancțiune care trebuie să se adapteze la scopul regulii a cărei respectare ea tinde să o asigure și la mediul în care ea practic intervine. Nulitatea nu mai este o măsură îndreptată împotriva actului juridic ca atare, ci este o măsură care tinde ca anumite efecte să nu se producă. Astfel, se suprimă efectele care ar contrazice dispoziția legală la încheierea actului, scopul dispoziției legale, dar sunt menținute celelalte efecte, care sunt în concordanță cu scopul dispoziției legale³⁵.

S-a trecut astfel la concepția nulității parțiale și remediabile care proporționalizează efectele nulității în raport cu finalitatea legii și care, pe cale de consecință, înlătură doar efectele contrare legii, celelalte efecte fiind menținute.

³³ M. Rudăreanu, *op.cit.*, p. 19.

³⁴ R. Japiot, *Des nullités en matière d'actes juridiques. Essai d'une théorie nouvelle*. These Dijon, 1909.

³⁵ I. Muntean, *op.cit.*, p. 75.

În consecință, după abandonul doctrinar al concepției naturale și descriptive a nulității – stare a actului, ca urmare a criticilor decisive al căror obiect l-a făcut, s-a conturat teoria nulității ca sancțiune juridică.

În această nouă concepție, nulitatea nu mai constă într-o stare a actului, ci într-un drept de critică îndreptat contra efectelor actului, care sancționează încălcarea unor reguli prevăzute de lege. Concepția modernă încearcă să explice nulitatea prin recursul la scopul sancțiunii, și anume păstrarea ordinii juridice deranjate de un act juridic, care prin formare a sfidat această ordine, și nu pleacă de la eventualele analogii dintre act și organism ca în cazul concepției organiciste.

Nulitatea este prezentată ca o sancțiune, născută din voința legiuitorului și nu din natura lucrurilor, ca în teoria clasică, și este destinată să asigure respectul legii. Ea suprimă efectele care ar contrazice dispoziția legală la încheierea actului – scopul dispoziției legale –, dar lasă neatinse celelalte efecte, care tocmai pentru că nu sunt în neconcordanță cu scopul dispoziției legale, nu se vede pentru ce ar fi, totuși, înlăturate și ele³⁶.

Rolul judecătorului nu mai constă, după cum susțineau adepții teoriei clasice, în a constata nulitatea – stare a actului, ci în a pronunța o nulitate – sancțiune, ca urmare a încălcării legii la momentul încheierii actului juridic.

Prin opoziție cu definiția dată de teoria clasică, conform teoriei moderne, nulitatea constă într-o sancțiune juridică pronunțată de judecător, ca o manifestare a reacției ordinii juridice la încălcarea unei reguli de formare a actului, distinctă de starea acestui act³⁷.

Noua concepție a nulității ca sancțiune juridică propune o viziune procesuală. Astfel, nulitatea, chiar și de plin drept, nu va însemna nimic dacă nu va fi invocată în fața instanței de judecată. În consecință, intervenția judecătorului pentru constatarea nulității va fi întotdeauna necesară, în virtutea principiului că nimeni nu-și poate face dreptate singur³⁸.

Funcțiunea nulității este de a se opune unor efecte în contradicție cu scopul dispoziției legale încălcate și, prin urmare, numai întrucât atare efecte există. Nulității totale i se substituie, în principiu, nulitatea parțială. În locul

³⁶ Tr. Ionașcu, E. Barasch, *Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1967, p. 319.

³⁷ M. Rudăreanu, *op.cit.*, p. 20.

³⁸ G. Florescu, *op.cit.*, p. 63.

nulității iremediabile apare o nulitate care, în principiu, face posibilă validitatea actului juridic³⁹.

În doctrină s-a arătat⁴⁰ că teoria nulității-sanctiune se fundamentează pe criteriul interesului. Astfel:

a) dreptul de a critica actul este deschis persoanelor protejate de regula care a fost încălcată la încheierea actului. Dacă regula este edictată pentru protejarea unui interes privat, singurele persoane care au calitatea de a introduce acțiunea în nulitate sunt cele în interesul cărora regula a fost edictată. Din contră, dacă norma încălcată apără un interes public, calitatea de a introduce acțiunea o va avea oricine poate justifica un interes;

b) o altă consecință a teoriei moderne este aceea că nulitatea va putea fi confirmată chiar dacă este vorba despre nulitatea de ordine publică, deoarece fiind un drept de critică, acest drept se regăsește în patrimoniul titularului său, care poate și să renunțe la el;

c) prescripția dreptului la acțiune nu înseamnă confirmarea tacită a actului, deoarece scopul prescripției nu este acela de a consolida situații de fapt contrare dreptului.

Aici trebuie subliniată o importantă diferență față de teoria clasică. În sistemul clasic prescripția este o confirmare tacită a actului. În teoria modernă prescripția se referă la o reglementare obiectivă, care nu ia în considerare voința subiectelor de drept și consolidează, cu trecerea timpului, situații de fapt, contrare nulității, conforme validității actului.

În concepția modernă asupra nulității aceasta nu mai este privită ca o stare organică a actului juridic, ci ca o sancțiune ce se materializează într-un drept al anumitor persoane de a ataca efectele actului juridic ce contravin scopului legii.

În doctrină s-a menționat⁴¹ că acest drept la acțiune a ridicat trei probleme importante, și anume: cum se exercită dreptul de a ataca actul; care sunt subiectele acestui drept; cum și când se stinge acest drept.

a) După analizarea acestor probleme, adepții teoriei moderne au ajuns la concluzia că dreptul de a ataca actul juridic trebuie exercitat pe calea unei acțiuni în justiție ori de câte ori există o aparență de act juridic.

³⁹ Tr. Ionașcu, E. Barasch, *op.cit.*, p. 319.

⁴⁰ G. Florescu, *op.cit.*, p. 63-64.

⁴¹ I. Muntean, *op.cit.*, p. 76-77.

b) Plecând de la distincția dintre normele juridice care ocrotesc un interes general și cele care ocrotesc un interes personal s-a evidențiat utilitatea menținerii distincției fundamentale dintre nulitățile absolute și nulitățile relative. Nulitățile absolute intervin în cazul încălcării unei norme de interes general, actul putând fi atacat de orice persoană interesată, iar nulitățile relative intervin în cazul încălcării unei norme de interes personal și pot fi invocate de persoanele protejate prin acea normă⁴².

c) Dreptul de a ataca actul juridic poate fi stins fie prin renunțare voluntară, fie prin prescripție. Renunțarea la dreptul de a ataca actul se realizează prin confirmarea lui, deci nulitatea este un drept pe care titularul îl poate valorifica sau poate renunța la el. Stingerea dreptului de a ataca actul juridic prin prescrierea sa este explicată prin necesitatea securității circuitului civil⁴³.

În consecință, elementele esențiale ale acestei concepții pot fi exprimate în următoarele idei:

- nulitatea actului juridic este o sancțiune care privește efectele actului juridic, iar nu actul ca atare, în întregul său;
- regula o constituie nulitatea parțială, excepția fiind nulitatea totală; în principiu, nulitatea este remediabilă, numai prin excepție fiind iremediabilă.

Ca o expresie a constantelor dreptului, concepția nulității-sanctiune s-a conservat până astăzi.

5. Concepția dreptului civil al Republicii Moldova asupra nulității actului juridic

În stadiul actual al legislației civile moldovenești, instituția nulității actului juridic beneficiază de o reglementare legală distinctă. Astfel, sediul materiei nulității actului juridic se regăsește în Codul civil al Republicii Moldova, Cartea I „Dispoziții generale”, Titlul III „Actul juridic și reprezentarea”, Capitolul III „Nulitatea actului juridic civil”, art. 216-233.

Deși reglementează nulitatea într-un capitol separat, legislația civilă a Republicii Moldova nu cunoaște o definiție a nulității actului juridic, din care cauză misiunea definirii ei și-a asumat-o literatura de specialitate. Vom

⁴² I. Reghini, *op.cit.*, p. 28.

⁴³ I. Muntean, *op.cit.*, p. 77.

trece în revistă câteva dintre definițiile oferite de doctrina moldovenească în vederea reliefării elementelor lor esențiale și conturării concepției dreptului civil moldovenesc asupra nulității actului juridic.

Astfel, unii autori⁴⁴ au definit nulitatea drept o sancțiune civilă care desființează actul juridic în cazul în care acesta a fost încheiat cu nerespectarea condițiilor de validitate cerute de lege.

Într-o altă opinie⁴⁵, nulitatea este sancțiunea care se aplică în cazul în care la încheierea actului juridic civil nu se respectă condițiile de valabilitate. Nulitatea, mai adaugă același autor, este mijlocul prevăzut de lege pentru a asigura respectarea condițiilor de valabilitate a actului juridic. În măsura în care un act juridic concret nu respectă aceste condiții, el este lipsit de efectele sale prin intermediul nulității, conchide autorul.

Într-un alt efort de definire a nulității, s-a subliniat că nulitatea, ca sancțiune civilă, nu se îndreaptă împotriva actului juridic ca atare, ci împotriva efectelor potrivnice legii, produse pe fundalul viciat al actului, urmărind să asigure realizarea scopului avut în vedere de legiuitor prin instituirea condiției de validitate nesocotite⁴⁶. Același autor consideră de o ireproșabilă acuratețe definiția dată nulității potrivit căreia această sancțiune suprimă, în măsura stabilită prin hotărâre judecătorească, efectele actului juridic potrivnice scopului urmărit de dispozițiile legale referitoare la condițiile sale de validitate.

Trebuie apreciat în acest context și aportul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova la clarificarea sensului conceptului nulității actului juridic. Astfel, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Prin nulitate a actului juridic se va înțelege sancțiunea ce intervine în cazul în care, la

⁴⁴ S. Baieș, N. Roșca, *Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*. Ed. Cartier, Chișinău, 2004, p. 194.

⁴⁵ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori M. Buruiană, O. Efrim, N. Eșanu, Tipografia centrală, Chișinău, 2006, p. 429.

⁴⁶ E. Florian, V. Pînzari, *Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova*, Ed. Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2006, p. 99.

încheierea actului juridic civil, nu au fost respectate dispozițiile legale referitoare la condițiile de validitate a actului juridic, desființându-l”⁴⁷.

Chiar dacă doctrina dreptului civil moldovenesc este una aflată încă în proces de afirmare, neînregistrând deocamdată în palmaresul său abordări științifice de anvergură în materia nulității actului juridic civil, totuși din analiza manierei de reglementare și a opiniilor doctrinare enunțate putem lesne conchide faptul că dreptul civil al Republicii Moldova a consacrat concepția nulității privită ca sancțiune.

⁴⁷ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” nr.1 din 07.07.2008. În Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, nr. 4-5, 2009, p. 4.